

FIKTIVNÍ NEBO REÁLNÁ ÚSTAVA – PARADOXY ÚSTAVNÍHO VÝVOJE SOCIALISTICKÉHO ČESKOSLOVENSKA

Kateřina Šimáčková

ZÁKLADNÍ LITERATURA: *Gronský, J.* Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa, 2. díl, 1945–1960, 3. díl, 1960–1989. Karolinum: Praha, 2005; *Knapp, V. a kol.* Úloha socialistického práva a jeho zdokonalování při výstavbě rozvinutého socialismu. Nakladatelství Svoboda: Praha, 1987; *Kol.* Státní právo československé socialistické republiky. SPN: Praha, 1962; *Markovits, I. S.* Law or Order – Constitutionalism and Legality in Eastern Europe. *Stanford Law Review*, sv. 34, 1981–1982; *Weyr, F.* Paměti – Za okupace a po ní (1939–1951). Atlantis: Brno, 2004; *Zdobinský, S., Peška, P. a kol.* Československé státní právo. Ústav státní správy: Praha, 1988.

1. Téma kontinuity a diskontinuity

V širším pohledu na ústavní a právní vývoj na našem území za poslední století se jako leitmotiv vynořuje otázka kontinuity a diskontinuity – nakolik při střídání politických režimů, státních zřízení, okupantů a osvoboditelů přebírat právo předchozích režimů, jak je přepsat či reinterpretovat, nakolik uznat legitimitu předchozích zákonů a legalitu minulých skutků. Komunistický režim, datovaný obvykle dobou mezi roky 1948 a 1989 a plně začínající politickým pučem podle legálních pravidel, byl ustaven i díky trhlinám a chybám v předchozím právním řádu či nedostatečnému zavedení demokratických regulí po předchozím totalitním režimu. Zamýšlíme-li se tedy nad různými důvody nastolení tohoto komunistického režimu, v oblasti právní jsou to často chyby či špatná řešení problému právní kontinuity a diskontinuity.

První československá republika byla státem právním a v tehdejší historickém kontextu a geografickém okolí spíše premiantem ve faktické realizaci demokracie a dodržování práv a svobod svých občanů. Přesto však již můžeme sledovat určité signály problematických přístupů – část ústavy a mezinárodních závazků prvorepublikového Československa nebyla plně realizována,¹ národnostní menšiny, národy či jiné skupiny (církve, šlechta) byly diskriminovány či ostrakizovány, československá republika svou legislativou výrazně zasahovala do vlastnických práv a připouštěla rozsáhlé expropriace (pozemkové reformy). Období německé okupace pak do společnosti přineslo morální relativismus, ostrou hranici mezi soukromým a veřejným životem; lidé si zvykali žít v totalitě a nesvobodě, došlo k diskreditaci našich západních spojenců i tradiční demokracie a kapitalismu, které umožnily nástup nacismu. Již v době druhé světové války a v období mezi rokem 1945 a 1948 vznikaly právní a právněpolitické dokumenty, které signalizovaly nebezpečné tendence pro další vývoj.

Pro ústavní a právní vývoj v komunistickém Československu je zajímavé a opakující se téma paradoxu ústavního vývoje. Tak jak je vývoj práva v celém dvacátém století na našem území přehlídkou různých přístupů ke kontinuitě a diskontinuitě, pak může být státní právo² v době mezi lety 1948 a 1989 ilustrací reálnosti a fiktivnosti ústav. Nová ústava totiž obvykle

---

¹ K tomu více Weyr, F. Československé právo ústavní. Melantrich: Praha, 1937, případně Weyr, F. Mrtvý obsah moderních demokratických ústav. In: Horáčková Pocta, 1932, ale také např. Gerloch, A., Hřebejk, J., Zoubek, V. Ústavní systém České republiky: základy českého ústavního práva. Prospektrum: Praha, 2002.

² Komunistická doktrína úplně opustila pojem ústavního práva a na místo toho důsledně užívala pojmu státní právo (podrobněji k tomu viz kap. Ústavní právo). Stát byl prostě evidentně vyšší hodnotou než ústava.

otevřela období, které s ní bylo v rozporu, respektive směřovalo jinam, než přijatá a deklarovaná ústava naznačovala.

Lidově demokratická květnová ústava z roku 1948 s řadou demokratických ustanovení zahajovala tvrdá 50. léta, socialistická ústava z roku 1960 plná ideologických floskulí a vedoucí úlohy komunistické strany otvírala 60. léta typická mírným politickým odměkem a částečnou liberalizací.

Dva měsíce po okupaci sovětskými vojsky v roce 1968 byl přijat ústavní zákon o československé federaci, obsahující ustanovení o Ústavním soudu jako orgánu kontroly ústavnosti zákonů a řešitel kompetenčních sporů mezi republikou a federací a používající pojmy jako trh, volný pohyb pracovních sil, politická práva občanů a jejich záruky.³

Faktické postavení jednotlivce v době komunistického režimu bylo často mnohem více ovlivněno politickými direktivami či správní a faktickou praxí než zákony, zákony pak vytvářely právní rámec často v rozporu s platným ústavním textem. Skutečná politická moc byla v rukou stranických sekretariátů, státní orgány, včetně vlády a parlamentu, byly spíše jen ornamentem, „... *předsednictvo ústředního výboru, to v podstatě byla vláda republiky. Tam, v té kuchyni se vařila všechna hlavní jídla československého menu.*“⁴

Pro aplikaci starého prvorepublikového práva v nových poměrech bylo nejprve akcentováno revoluční třídní vědomí (50. léta), aby pak v průběhu 60. let bylo vytvořeno nové kasuistické právo, které bylo aplikováno dle zásad socialistické zákonnosti, jež se v průběhu 70. a 80. let proměnila v jakousi juristickou scholastiku, jejíž dědictví si neseme ve formálním právním cynismu do dneška.

V praxi realizace práva a vládnutí v socialistickém Československu byla často patrna absurdita, nedůslednost a neuměteltví – příkladmo lze zmínit současnou aplikaci naprosto nespojitých přístupů pro případ opouštění republiky, které bylo trestným činem a vedlo ke ztrátě státního občanství – střelba na hranicích⁵ na prchající občany při současném vyhánění odpůrců režimu (např. v akci Asanace) s obchodně racionálním a zaplaceným propouštěním osob do zahraničí na základě sňatku či mlčení nad úteky z dovolených na Západě koupených drazé přes státem vlastněné cestovní kanceláře.

Zásadním pro pochopení charakteristiky totalitního režimu v době mezi rokem 1948 a 1989 je uvědomění si toho, že tento režim po celou dobu svého trvání zabíjel své politické odpůrce či jinak nepohodlné osoby; od justiční vraždy Milady Horákové, Závaš Kalandry, Jana Buchala a Oldřicha Pelce v roce 1950, přes smrt Josefa Brykse v komunistickém žaláři v roce 1957, popravu Vladivoje Tomka v roce 1960, usmrcení Josefa Frydrycha v elektrických drátěných zátarasech na hranici v roce 1965, zastřelení Danuše Muzikářové při demonstraci 21. 8. 1969, mozkovou mrtvici Jana Patočky těsně po výslechu StB v roce 1977, zastřelení řidiče uneseného autobusu Jana Nováka pohraničnický v roce 1978, až po umučení Pavla Wonky ve vězení v roce 1988.

---

³ Ústavní soud však nikdy nebyl zřízen a nevhodné pojmy byly odstraněny rychlou novelizací ústavním zákonem č. 125/1970 Sb. (podrobněji k tomu viz kap. Ústavní právo).

⁴ Zdeněk Hoření, šéfredaktor Rudého práva v 70. a 80. letech. Cit. podle Vaněk, M., Urbášek, P. Vítězové? Poražení? Životopisná interview – II. díl., Politické elity v období tzv. normalizace. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Prostor, 2005, str. 152

⁵ Navara, L. Příběhy železné opony. Host: Brno, 2004, Příběhy železné opony 2. Host: Brno, 2006, Nové příběhy železné opony. Host: Brno, 2007.

Pro naši novou demokratickou dobu je zase typické, že za žádnou z těchto smrtí doposud nebyl vlastně nikdo potrestán a odškodnění pro pozůstalé bylo vesměs trapnou, nedůstojnou a zdlouhavou procedurou.

2. Satelitem před únorem 1948

Na konci roku 1943 se český exilový prezident Edvard Beneš i přes výhrady britské diplomacie vypravil do Moskvy, aby tam dne 12. prosince 1943 podepsal dvoustrannou Smlouvu o přátelství vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik⁶; byla to první takováto smlouva mezi SSSR a jejím budoucím satelitem. V Moskvě Beneš jednal se sovětskou stranou i s českými komunisty o nacionalizaci velkého československého průmyslu, o vzájemné vojenské spolupráci mezi budoucím svobodným Československem a SSSR i o vysídlení Němců. Sovětská orientace české nekomunistické politické reprezentace byla mimo jiné dobře vysvětlitelná v kontextu mnichovského komplexu⁷, tedy zrady západních spojenců podpisem Mnichovské dohody.

Dalším aktem, který konfirmoval pro budoucí Československo Sovětský svaz jako dominantní velmoc, bylo přijetí Košického vládního programu dne 5. dubna 1945.⁸ Podle tohoto politického dokumentu se sovětská Rudá armáda měla stát vzorem pro naši novou armádu, československá zahraniční politika a obrana se měla orientovat zejména na Sovětský svaz, bylo dohodnuto vytvoření národních výborů částečně podle vzoru sovětů, přerozdělení půdy, uvalení národní správy na velké podniky; Košický vládní program zdůraznil význam sociálních práv na úkor politických práv a svobod.

„Příliš mnoho se stalo – mnichovský diktát, kapitulace, vývoj doma za války, vstup SSSR na mezinárodní scénu jako velmocenský činitel, Jalta, prosovětská euforie nejen v Praze, ale také v londýnské nekomunistické emigraci. Ale myšlenka státní kontinuity, tolik zdůrazňovaná Benešem, odčinění Mnichova, obnova republiky v jejích předmnichovských hranicích, to byl pilíř benešovské politiky v Londýně a my ... jsme ji takto chápali a plně se s ní ztotožnili... V Londýně, jednoho jarního dne roku 1945 ... jsme dostali k nahlédnutí ... text vládního programu pro osvobozenou republiku, zvaného košický, ač byl sjednán a upečen v Moskvě. My nekomunisté jsme se zhrozili: byla to na první pohled platforma k postupné likvidaci parlamentní demokracie a demokracie vůbec. Bylo nám jasné, co znamenají jednotné odbory, jednotná organizace mládeže, ‚lidová‘ armáda, Národní výbory ... co jiného, než nástroje k uchvácení totální a výlučné moci komunisty, jimž ostatně už byla svěřena klíčová ministerstva.“⁹

Taktéž Benešovy dekrety aprobované po osvobození i všemi významnými politickými silami, zakotvující kolektivní odpovědnost a trest Němcům, legalizující divoký odsun, vyvlastnění majetku Němcům, kolaborantům a zrádcům, ale i velkým podnikatelům bez náhrady po několikaleté zkušenosti s životem v okupačním bezpráví, snižovaly práh tolerance společnosti k dalším zásahům do práv jednotlivců.

⁶ Publikováno pod č. 11/1946 Sb.

⁷ K tomu více in: Tesař, J. Mnichovský komplex, Prostor, Praha, 2000 .

⁸ Dostupný například z <http://www.pef.zcu.cz/pef/khi/Kvp.htm> nebo Gronskey, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa, 2. díl, 1945–1960. Karolinum: Praha, 2005, str. 21.

⁹ Pavel Tigrid v rozhovoru se Zdeňkem Mlynářem ve Svědectví č. 58/1979, publikováno ve Svědectví, čtvrtletníku č. 89/90, Melantrich, Praha, jaro 1990, str. 335

Téma Benešových dekretů z dávné historie se stalo aktuálním politickým, historickým, vědeckým¹⁰ i právním tématem.¹¹ V kontextu dnešních debat plných obav z nároků sudetských Němců nebo německých církevních řádů je velmi zajímavé dát hlas tradiční prvorepublikové české právní vědě: *„Nelítostné a barbarské chování Němců k českému národu, jež snad v celé historii nemělo nic sobě rovného a nebylo ještě k tomu mravně ničím odůvodněno, zejména pak naším vlastním chováním k nim po první světové válce, kterou svou vlastní nadutostí a politickou krátkozrakostí prohráli, zasluhuje přiměřené odvety a aspoň přibližné bezohlednosti, s níž bylo nutno vyvoditi pro budoucnost jednou provždy náležité důsledky z jejich nevyčísitelné panovačné mentality. Jako nejradikálnější řešení česko-německé otázky představovali jsme si arciť nucené vystěhování sudetských Němců za současného vyvlastnění jejich nemovitého majetku v Československu, totiž odejmutí vlastnictví za náhradu, ... neboť žádný slušný člověk nemstil se chycenému loupežníkovi tak, že se za změněných poměrů stává nyní sám loupežníkem, tj. olupuje ho sám. Bohužel se však něco podobného po květnovém převratu roku 1945 stalo a náš nejradikálnější program byl skutečností ještě daleko předstižen, neboť vyhoštěným Němcům byly sebrány nejen nemovitosti, nýbrž téměř všechny majetky, a to bez jakékoliv náhrady. Ačkoliv jejich provinění spáchané na Čechách bylo nezměrné a překonávalo vše, co bylo dosud v historii známo, přece nepochybuji, že nejen sub specie aeternitatis musí naše odvěta působit dojem nanejvýš trapným, nýbrž že se nám ani v bližší budoucnosti hospodářsky a politicky nevyplatí, a že tudíž celé toto opatření, jímž ukázala se opět naše známá obliba v přepínání všeho druh, per saldo dopadne v neprospěch našeho národa. Netěšme se, že se trapný dojem znatelně zmírní tím, že náš osvobozený stát podobně radikálním způsobem zatočil i s majetkem svých československých občanů (zabíráním soukromého nemovitého a peněžního majetku) a částečně i cizozemských, aniž by v tomto případě byl svými vnitrostátními normami (presidentskými dekrety a zákony) respektoval dosavadní nesporně platné obecné zásady práva mezinárodního.“*¹²

3. Příprava a přijetí Ústavy 9. května 1948

Brzy po osvobození bylo jasné, že ústavní listina z roku 1920 neodpovídá aktuální faktické situaci a mezinárodní konstelaci (úprava problematiky národnostních menšin byla po odsunu zbytečná, Zakarpatská Ukrajina se stala součástí Sovětského svazu, proto nebylo třeba mít v československé ústavě úpravu její autonomie apod.). Ústava měla být přizpůsobena politickým dohodám, zejména Košickému vládnímu programu. Prvorepubliková ústava také nemohla řešit po válce vzniklé právní problémy (ústavnost Benešových dekretů, kontinuitu a diskontinuitu právních aktů z doby okupace). Debata se konala spíše jen o tom, zda bude přijata ústava nová nebo dojde k novelizaci původní ústavní listiny. Dalším problémem pak bylo, kdo a jak bude ústavu připravovat, nakolik se bude jednat o vládní či expertní návrh, nakolik budou do jejího textu zasahovat poslanci atd.

Po volbách v roce 1946 bylo zásadní otázkou, zda se z přípravy ústavy a jejího textu stane nástroj změny společnosti v rukou komunistů. Zákonem č. 197/1946 Sb., o ústavním výboru ústavodárného Národního shromáždění byl v říjnu 1946 zřízen tento výbor, který byl složen

¹⁰ Kuklík, J. Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“. Linde: Praha, 2002; Domnitz, Ch. Zápas o Benešovy dekrety před vstupem do Evropské unie. Dokořán: Praha, 2007; Jonca, K. Dekrety prezidenta Edvarda Beneše. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005; Pavlíček, V. Benešovy dekrety. Centrum pro ekonomiku a politiku: Praha, 2002; Dejmek, J. Kauza tzv. Benešovy dekrety. Historický ústav AV ČR: Praha, 1999; Pithart, P. Čítanka odsunutých dějin. Prago Media News: Praha, 1998.

¹¹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 14/94, č. 55/95 Sb.; zákon č. 292/2004 Sb., o zásluhách Edvarda Beneše.

¹² Weyr, F. Paměti 3. Za okupace a po ní (1939–1951). Atlantis: Brno, 2004, str. 62–63.

proporcionálně z parlamentních politických stran; paralelně pak fungoval i sbor právních expertů, jehož členy byli Weyr, Hobza, Hoetzel, Kubeš, Neubauer, Peška a další. Koncepční spory se týkaly problematiky integrace normotvorby exilového prezidenta a vypořádání se s dobou nesvobody. Základní téma kontinuity a diskontinuity však bylo shledáno tak obtížným, že nebylo řešeno. Věcné střety se týkaly zejména právní úpravy státoprávního řešení vztahu Čechů a Slováků, koncepce místní správy a samosprávy (národní výbory), znárodnění a garance soukromého vlastnictví, pojetí občanských práv i struktury nejvyšších státních orgánů. Většinou byl prosazen text vyhovující komunistickým poslancům; při přijímání ústavy, které se uskutečnilo po únorovém převratu, byla provedena reinterpretace ideologicky neutrálních ustanovení. Různé koncepce řešení sporných otázek jsou patrné zejména ve srovnání následně schváleného návrhu ústavy prosazovaného komunisty (jejich nejvýznamnějším odborníkem byl Vladimír Procházka) a projektu předloženého národně socialistickou stranou (je spojován se jménem Vladimíra Kubeše).¹³

Důvodová zpráva přednesená v parlamentu komunistickým expertem V. Procházkou zdůraznila, že jádrem nové ústavy je princip jednotné lidové moci a odmítnutí dělby moci, zlidovění místní správy a soudů, změna hospodářství tak, aby sloužilo lidu, a to formou znárodnění, nového způsobu obhospodařování půdy a zavedením jednotného hospodářského plánu a dále úprava poměru bratrských národů Čechů a Slováků. Nová ústava je lidově demokratickou ústavou, která je podstatně jiná než v západních státech. Ústava obsahuje právní úpravu základních občanských svobod. Předkladatel však poukázal na to, že jedině zajištění sociálních práv umožňuje rozvoj ostatních práv (není žádná rovnost před zákonem mezi kapitalistou a proletářem; osobní, domovní nebo výdělková svoboda nezaměstnaného dělníka, který nemůže najít práci a jehož rodina umírá na podvýživu, mnoho neznamena). Sociální práva by pak byla prázdnou frází, kdyby hospodářské zřízení zůstalo nadále kapitalistickým. Procházka v důvodové zprávě zdůraznil, že v lidové demokracii se přeměňuje sama role práva ve společnosti – z prvku konservativního retardačního, ba reakčního, se stává faktorem vývoje, pokroku a budovatelského úsilí, pro interpretaci práva je důležité právní přesvědčení lidu.¹⁴

Systém nejvyšších orgánů byl novou ústavou změněn tak, že dělba moci byla odstraněna, byl zrušen ústavní soud, neboť žádný orgán nemůže stát nad Národním shromážděním, parlament byl na rozdíl od prvorepublikové ústavní úpravy jednokomorový. Předsednictvo Národního shromáždění výrazně posílilo – sehrávalo roli Stálého výboru známého z ústavní listiny z roku 1920 a ústavního soudu, neboť mělo na starosti abstraktní kontrolu souladu zákonů s ústavou (tato pravomoc však prakticky nebyla využívána). Pro faktickou legislativní činnost Národního shromáždění bylo v následujícím období typické, že zákony byly obvykle přijímány jednomyslně. Zákonů však bylo přijímáno minimálně, narůstal počet předpisů schvalovaných v podobě zákonných opatření předsednictva Národního shromáždění či formou nařízení vlády a ministerských vyhlášek.¹⁵

Úprava postavení slovenských orgánů v ústavě byla naprosto netypická, nejednalo se ani o federaci, ani autonomii. Ústava měla naplnit přísliby rovnoprávného postavení bratrských

¹³ Kubešův návrh ústavy je dostupný v Grónský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa, 2. díl, 1945–1960. Karolinum: Praha, 2005, str. 237. Vladimír Kubeš v knize Dějiny myšlení o státu a právu ve 20. století se zřetelem k Moravě a zvláště Brnu, díl druhý, vydané Masarykovou univerzitou v Brně 1995 popisuje nejen přípravu ústavy v roce 1948, ale i další ústavní vývoj v Československu.

¹⁴ Grónský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa, 2. díl, 1945–1960. Karolinum: Praha, 2005, s. 370

¹⁵ Georgiev, J. In: Syllová, J., Kolář, P., Kysela, J., Georgiev, J., Pecháček, Š. Parlament České republiky. Linde: Praha, 2008, str. 72.

národů, politická realita však jasně poukazovala na riziko slovenských politických preferencí, které byly pro komunisty výrazně nižší než v české části státu. V ústavě tedy došlo k vytvoření asymetrického systému – byly společné orgány pro celý stát jako Národní shromáždění či vláda a samostatné orgány pro slovenskou část státu, a to Slovenská národní rada a Sbor pověřenců, bez existence jejich ekvivalentu na české straně a bez větších pravomocí.

Při přijímání ústavy se projevil jeden z důležitých projevů totalitního státu, a to jednomyslnost hlasování, neboť byla schválena v Národním shromáždění jednomyslně všemi přítomnými 246 poslanci, následně byla publikována pod č. 150/1946 Sb.¹⁶

4. Padesátá léta – nový režim a jeho nástroje

Právní řád se velmi brzy po přijetí ústavy začal měnit směrem k potlačování občanských práv a k zavádění politické kontroly nad státními i samosprávnými orgány. Zásadní změny se však často realizovaly na úrovni jejich faktického výkonu bez konkrétní právní úpravy (Lidové milice, cenzura apod.).¹⁷

Nejzásadnější legislativní změny se v 50. letech odehrávaly v oblasti postavení jednotlivce a struktury, působnosti a pravomocí státních orgánů a národních výborů. Byly přijaty zákony zavádějící trestání odpůrců režimu či příslušníků skupin, které byly nežádoucí (zejména kulaci, věřící, angličtí letci, nekomunističtí intelektuálové, příslušníci buržoazie), zákony rušící svobodné volby, omezující nezávislost soudů, svobodu projevu, svobodu pohybu a pobytu, svobodu sdružovací a shromažďovací.

Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky a zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce z října 1948 otvíraly rozsáhlou možnost zásahů do osobní svobody a trestání politických odpůrců, příslušníků nežádoucích skupin i namátkou zvolených jednotlivců.

Zákonem na ochranu lidově demokratické republiky byly zavedeny nové trestné činy proti státu: velezrada,¹⁸ sdružování proti státu, pobuřování proti republice a hanobení republiky; trestné činy proti vnější bezpečnosti státu: vyzvědačství, vyzvědačství proti spojenci, nedbalé uchovávání státního tajemství, ohrožení obrany republiky, válečné škůdnictví, válečná zrada, nedovolené zpravodajství; trestné činy proti vnitřní bezpečnosti státu: útoky na život ústavních činitelů, tělesné poškození ústavních činitelů, spolčení k útokům na ústavní činitele, násilí na ústavních činitelích, osobování si pravomocí ústavních činitelů, vzbouření, násilí na veřejných sborech, ublížení na cti prezidentu republiky, hanobení některých ústavních činitelů, podpora a propagace fašismu a podobných hnutí, popuzování, hanobení národa nebo rasy, zneužití úřadu duchovního nebo jiné podobné funkce, nedovolené ozbrojování, šíření poplašné zprávy, podněcování k trestnému činu a k neplnění zákonných povinností, schvalování trestného činu, nepřekažení nebo neoznámení trestného činu, sabotáž, ohrožování jednotného hospodářského plánu z nedbalosti; trestné činy proti mezinárodním vztahům: neoprávněné opuštění území republiky a neuposlechnutí výzvy k návratu, poškozování zájmu republiky v cizině, hanobení spojeneckého státu, podněcování k útočné válce. Jako další tresty

¹⁶ <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/114schuz/s114002.htm>

¹⁷ Z této doby asi také pramení nešvar, kdy jsou právní předpisy publikovány a nabývají účinnosti v den svého schválení, dochází také k antidatování jednotlivých částek Sbírky zákonů.

¹⁸ Právě pro trestný čin velezrady a vyzvědačství podle zákona 231/1948 Sb. byly odsouzeni všichni ze skupiny Milady Horákové a spol. Rozsudek dostupný na http://www.totalita.cz/proc/proc_horakovam_04.php

byla zavedena konfiskace celého jmění nebo jeho části, ztráta čestných práv občanských (včetně zákazu hlasování), ztráta státního občanství, zákaz pobytu občana v některé části státního území, přikázání do donucovací pracovny.

Zákon o táborech nucené práce umožnil zbavovat osobní svobody bez rozhodnutí soudu, na základě prostého rozhodnutí tříčlenných komisí jmenovaných národními výbory. Zákonem vymezený okruh osob, které mohly být do táborů zařazeny, umožňoval naprostou libovůli. Tábory prošlo okolo sta tisíc lidí bez toho, že by se dopustili trestného činu a že by byli souzeni řádným soudem. Důvody, které byly uvedeny v rozhodnutích, jimiž byli jednotlivci zbavováni dlouhodobě osobní svobody, byly například: vychvaloval kapitalismus, zesměšňoval režim, byl kulak, budí veřejné pohoršení, stýká se s cizinou, jeho sestra je rakouskou příslušnicí, poslouchá cizí rozhlas, je majitel domu.¹⁹

Totální kontrolu nad pobytem, pohybem a společenskými styky obyvatel zaváděl zákon č. 52/1949 Sb., o hlášení obyvatelstva a o povolování pobytu cizincům z února 1949. Při předkládání tohoto zákona bylo v parlamentu konstatováno, že v době zostření třídního boje musí být evidence obyvatel přehledná a úplná. Rovněž tento zákon byl schválen jednomyslně a bez rozpravy. Již zákon č. 231/1949 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky z října 1948 zavedl skutkovou podstatu trestného činu neoprávněného opuštění území republiky a neuposlechnutí výzvy k návratu. Úplným uzavřením hranic pak bylo vydání zákona č. 53/1949 Sb., o cestovních pasech, zavádějícího výjezdní doložky, které bylo třeba získat od státních orgánů pro každý jednotlivý výjezd do zahraničí. Ozbrojené zásahy proti nepovoleným přechodům hranic byly legalizovány zákonem o ochraně státních hranic č. 69/1951 Sb. a nařízením ministra národní bezpečnosti č. 70/1951, o právu příslušníka Pohraniční stráže použít zbraně. Zákon č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání československého státního občanství z července 1949 zavedl mimo jiné institut jednostranného odnětí státního občanství ministrem vnitra pro protistátní činnost či opuštění republiky nebo nevrácení se do vlasti, doručované veřejnou vyhláškou.

Svoboda projevu byla zlikvidována na jaře roku 1949 zákonem č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací²⁰ a zákonem č. 184/50 Sb., o vydávání časopisů a Svazu československých novinářů, hlavní však byla faktická praxe komunistické strany a vlády při kontrole médií. Kontrolu publikační činnosti a cenzuru vykonával Úřad pro tiskový dozor a následně Hlavní správa tiskového dohledu, jejichž činnost neměla zpočátku žádný právní podklad. Komunistickou stranou i ministerstvy byly vydány seznamy zakázané literatury.²¹

Brzy po vydání ústavy dochází k posílení pravomocí moci výkonné, např. zákony o pětiletém plánu obsahují blanketní zmocnění vlády vydávat nařízení s mocí zákona (zákon č. 241/1948 Sb., zákon č. 63/1958 Sb.). Po prvním zákoně o zlidovění soudnictví z prosince 1948 (zákon č. 319/1948 Sb.) je provedena ústavním zákonem č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře úplná revize kapitoly sedmé ústavy z roku 1948. Zlidovění soudnictví je zabezpečeno nejen zavedením soudců z lidu, ale hlavně právníckými školami pracujících. Ústavní zákon je pak proveden konkrétními zákony o organizaci prokuratury a organizaci soudů. Jednotná soustava

---

¹⁹ Gronský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa, 2. díl, 1945–1960. Karolinum: Praha, 2005, s. 417 (poznámka 40).

²⁰ Citovaný zákon zavedl i pro správní trestání šestiměsíční vězení či zánik vydavatelského oprávnění, obojí rozhodnutím okresního národního výboru.

²¹ Gronský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa, 2. díl, 1945–1960. Karolinum: Praha, 2005, str. 442–443.

soudů v čele s Nejvyšším soudem, Nejvyšší vojenský soud a Správní soud, s nimiž počítala ústava, byla změněna, správní soudnictví přestalo existovat. Soudeci byli vázáni celým právním řádem, tedy i normami exekutivy, došlo k rozšíření kompetencí generálního prokurátora, který měl vedle trestněprávní agendy na starosti též všeobecný dozor nad zákonností v oblasti soukromoprávní i správní.

Ústavní zákon č. 47/1950 Sb. o úpravách v organizaci veřejné správy oprávnil vládu nařízením zřizovat nová ministerstva, rušit je, měnit jejich působnost (totéž i pro slovenská pověření a jiné orgány veřejné správy). Tento ústavní zákon byl přijat kvůli záměru vytvořit urychleně ministerstvo národní bezpečnosti, zejména pro potřeby konstruovaných politických procesů. Vladimír Procházka charakterizoval, že to bude „*předpis, který má umožnit v krátké době rychlou a pružnou úpravu, jakou právě nyní potřebujeme*“.²² Skutečně pak vládním nařízením č. 48/1950 Sb. bylo zřízeno ministerstvo národní bezpečnosti, fungující pod vedením ministra Ladislava Kopřivy, který organizoval vykonstruované procesy a mimosoudní represe.²³ V roce 1953 bylo opět spojeno s ministerstvem vnitra.

Zákon č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních z července 1951 byla na úrovni zákonné úpravy úplně odstraněna sdružovací a shromažďovací svoboda. Již v té době však nefungovaly v podstatě žádné tradiční spolky. Společenské organizace nebyly výrazem svobodného sdružování jednotlivců, ale „převodní pákou“ politiky komunistické strany do společnosti.

Krátký ústavní zákon č. 81/1953 Sb., o řízení národních výborů vládou vyjímá národní výbory z řízení ministerstva vnitra a podřizuje je přímo vládě. Navazující ústavní zákon č. 12/1954 Sb., o národních výborech zavádí jejich větší centralizaci, respektive princip demokratického centralismu (národní výbor nižšího stupně je řízen národním výborem vyššího stupně a je mu odpověden). Fakticky se přizpůsobuje koncepci národních výborů systému sovětů, národní výbory jsou současně orgány státní moci i správy, v rámci Úřadu předsednictva vlády byla bez zákonného podkladu zřízena Komise pro otázky všeobecného řízení národních výborů.²⁴

Neopomenutelná je také problematika voleb, které přestávají být volbami v tradičním slova smyslu, neboť nenabízejí voličům ani dvě možné varianty. Volby již nejsou způsobem výběru zastupitelů, ale projevem loajality k režimu, manifestačním souhlasem a podporou stranické a státní politiky. Úprava voleb je zakotvena v ústavním zákoně č. 26/1954 Sb., o volbách do Národního shromáždění a o volbách do Slovenské národní rady a v navazujících prováděcích volebních zákonech. Československo kopíruje sovětský model volebního systému – jeden obvod, jeden mandát, jeden kandidát; jedná se o kandidáty Národní fronty, jsou předem stanoveny podíly mužů, žen, mládeže, dělníků, rolníků, inteligence, vojáků, straníků, nestraníků, komunisté jsou samozřejmě ve většině. Právní předpisy sice upravují možnost

---

²² Gronský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa, 2. díl, 1945–1960, Karolinum: Praha, 2005, s. 457.

²³ Toto ministerstvo sehrálo významnou roli v procesu s Rudolfem Slánským a spol. v listopadu a prosinci 1952, který byl čistkou ve vlastních řadách KSČ. Jednalo se o největší politický monstrproces mimo Sovětský svaz – výsledkem bylo jedenáct rozsudků trestu smrti a tři doživotí. K tomu více Kaplan, K. Zpráva o zavraždění generálního tajemníka. Mladá fronta: Praha, 1992; Kaplan, K., Kosatík, P. Gottwaldovi muži. Paseka: Praha–Litomyšl, 2004; London, A., a L. L'aveu, dans l'engrenage du proces de Pratur. Gallimard: Paris, 1968; Kaplan, K. Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: Praha, 1993.

²⁴ Historie Úřadu vlády České republiky od roku 1918 do roku 1989. Od převratu do federace 1948–1968, dostupné na <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=17371>.

odvolání poslance, rozhodnou-li o tom voliči jeho volebního obvodu a následně vláda, avšak fakticky nebyl žádný poslanec nikdy voliči odvolán.

Poslanec vykonával, vyjma členů předsednictva Národního shromáždění, svou funkci vedle občanského zaměstnání, vystoupení probíhala propagandisticky, hlasovalo se jednomyslně, byl zaveden imperativní mandát, jednací řád nemusel být příliš propracovaný, neboť jednání parlamentu bylo předem připraveným představením (zákon č. 61/1954 Sb., o jednacím řádu Národního shromáždění).

5. Ústava Československé socialistické republiky z roku 1960

Ústavní zákon č. 35/1960 Sb., o změně ústavního zákona o volbách do Národního shromáždění, o volbách do SNR a ústavního zákona o národních výborech z dubna 1960 předcházel přijetí nové ústavy, fixoval počet poslanců Národního shromáždění na 300. Volby byly spojeny s všenárodní diskusí o návrhu nové ústavy Československé republiky.²⁵

Při přípravě nové ústavy se plně vycházelo ze sovětské ústavněprávní teorie a terminologie, podle Pavlíčkova kolektivu paradox ústavní situace po jejím schválení spočíval v tom, že rozpor mezi ústavou *de facto* a *de iure* byl podstatně menší než v případě předchozí ústavy, ústava byla plná proklamací.²⁶ Taktéž podle Jána Gronského je ústava z roku 1960 juristicky pod úrovní ústavy z roku 1948 (obsahuje spíše ideologické floskule, politickou a právní novořeč často bez konkrétního významu), je ale méně fiktivní než ústava z roku 1948.²⁷ Oproti tomu učebnice státního práva od kolektivu vedeného Peškou a Zdobinským ještě v roce 1988 stále potvrzují kvalitu Ústavy ČSSR z roku 1960, neboť „*Ústava reguluje politické vztahy a instituce a tím zároveň podává komplexní ideologický pohled na organizaci společnosti a státu*“.²⁸ Obsah ústavy z roku 1960 byl podle Jaroslava Šabaty odrazem praxe 50. let, kosmeticky upravený neostalinský produkt, jehož hlavní součástí byla petrifikace vedoucí úlohy komunistické strany, tedy zakotvení jakési státostrany.²⁹ Ústava z roku 1960 je exhibicí již plně etablované komunistické právní vědy, která obsahuje závěry, k nimž tato právní věda dospěla.

Charakteristické pro tuto ústavu bylo výslovné zakotvení vedoucí úlohy komunistické strany, rozlišení typů vlastnictví a různá míra jeho ochrany (soukromé, osobní, družstevní, socialistické společenské vlastnictví). Úprava práv a povinností občanů vycházela z jejich kolektivního vnímání: „*Ve společnosti pracujících, ve které je odstraněno vykořisťování člověka člověkem, jsou rozvoj a zájmy každého jejího příslušníka v souladu s rozvojem a zájmy celé společnosti. Práva, svobody a povinnosti občanů slouží tedy svobodnému, všestrannému rozvoji a uplatnění osobnosti občanů a zároveň upevnění a rozvoji socialistické společnosti; s jejím rozvojem se dále rozšiřují a prohlubují. Ve společnosti pracujících může jednotlivec dospět k plnému rozvinutí svých schopností a k uplatnění svých oprávněných*

²⁵ Podle Gronského se slovo „socialistická“ v názvu ústavy objevilo až v průběhu debaty a neví se, kdo s tím přišel. Další zajímavostí bylo, že se voleb zúčastnilo 99,7 % voličů, z nichž jich odevzdalo hlasů ve prospěch kandidátů Národní fronty 99,86 %. Gronský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa, 2. díl, 1945–1960. Karolinum: Praha, 2005, str. 499, pozn. 113 a Historická statistická ročenka ČSSR. Federální statistický úřad, SNTL: Praha, 1985, str. 50.

²⁶ Pavlíček, V. a kol. Ústavní právo a státověda, II. díl., Ústavní právo České republiky, Část 1. Linde: Praha, 2001, str. 82.

²⁷ Gronský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa, 3. díl, 1960–1989. Karolinum: Praha, 2005, str. 20.

²⁸ Zdobinský, S., Peška, P. a kol. Československé státní právo. Ústav státní správy: Praha, 1988, str. 31 a 35.

²⁹ Názory vyjádřeny v osobním rozhovoru v létě roku 2007.

*zájmu jen aktivní účasti na rozvoji celé společnosti, především náležitým podílem na společenské práci. Proto je práce ve prospěchu celku úřední povinností a právo na práci předním právem každého občana.*³⁰ Nejprve jsou upravena práva hospodářská, sociální a kulturní, pak omezeně politická práva a na závěr osobní svobody (úplně absentuje ochrana soukromí, svoboda pohybu a pobytu). Byl rozšířen katalog povinností – chránit socialistické vlastnictví, dodržovat socialistické soužití, výkon veřejné funkce je povinností stejně jako obrana vlasti a socialistického zřízení. Oproti opulentnímu úvodnímu prohlášení byla ústavní úprava nejvyšších státních orgánů kusá a nepříliš důležitá, protože skutečná centra moci se nacházela mimo státní aparát, což v odvážném roce 1968 potvrdil i Pavel Peška v článku, kde upozorňuje, že pro faktickou ústavu v té době je příznačná vláda politických aparátů, čímž se nereálnou stává zejména ustanovení o pozici zastupitelských sborů.³¹

Zábavné peripetie se odehrávaly v souvislosti se změnou státního znaku, který ústava definovala jako červený štít tvaru husitské pavězy s pěticípou hvězdou v horní části, na kterém je bílý dvouocasý lev nesoucí na hrudi červený štítek s modrou siluetou Kriváně a vatrou zlaté barvy, avšak i přes tento jasný popis musel být konkrétně specifikován ještě speciálním zákonem č. 163/1960 Sb., o státním znaku a o státní vlajce.

Ústava z roku 1960 byla prezentací výsledků socialistické právní vědy. I v ostatních odvětvích se objevuje snaha vybudovat formálně dokonalé a kasuisticky vyčerpávající socialistické právo. Šedesátá léta byla dobou velkých kodexů, byl přijat např. občanský zákoník, trestní zákon, občanský soudní řád, zákon o péči o zdraví lidu, kteréžto zákony s velkou řadou novelizací setrvávají v právním řádu až do dneška (i přes tyto novelizace se pořadí struktura i části textů z šedesátých let zachovávají).

Zajímavým paradoxem bylo, že se po přijetí ideologické socialistické ústavy začaly společenské změny, jimiž docházelo k uvolňování poměrů – kulturní pluralita, rozvoj cestování, zakládání spolků apod. Právní úprava obsažená v zákoně o cestovních dokladech (č. 63/1965 Sb.) či v zákoně o periodickém tisku a ostatních informačních prostředcích (č. 81/1966 Sb.) poskytovala oproti minulosti v oblasti cestování a tisku spíše kvalitnější úpravu. Tiskový zákon poprvé v Československu za komunismu legalizoval instituci cenzury a pokusil se definovat její pravomoci.³² Hlavní správa tiskového dohledu byla přejmenována na Ústřední publikační správu, stala se státním orgánem, který řídil ministr, jejím úkolem bylo pozastavit uveřejnění a rozšiřování informací, které obsahují skutečnosti tvořící předmět státního, hospodářského nebo služebního tajemství. Tiskovým zákonem byl zaveden institut tiskové opravy, chránící jednotlivce před nepravdivými údaji publikovanými o něm v tisku.

6. Pražské jaro završené okupací a federací

Koncem 60. let dochází v Československu k další liberalizaci, lidé více cestují i za západní hranice, sdružují se, svobodněji tvoří umělecká díla, začíná tzv. obrodný proces v rámci komunistické strany, kdy jsou kritizovány určité chyby v její politice.

---

³⁰ Čl. 19 Ústavy Československé socialistické republiky, publikované pod č. 100/1960 Sb.

³¹ Peška, P. Některé náměty k zhodnocení platné ústavy československé. Právník, 1968, č. 6, str. 555. Obdobně také již o něco dříve Jičínský, Z. Některé problémy vývoje státní a politické organizace v Československu po roce 1956, Právník, 1963, č. 4, str. 337.

³² Transparentní přiznání existence cenzury bylo v jistém smyslu krokem vpřed, neboť do té doby se cenzurní zásahy prováděly fakticky bez jejich jakékoli právní úpravy.

Na konci roku 1967 byl přijat nový volební zákon (zákon č. 113/1967 Sb., o volbách do Národního shromáždění), a ačkoli se podle něj nikdy nevolilo, jednalo se o zajímavý pokus o malé rozšíření plurality. Národní shromáždění mělo být voleno ve vícemandátových volebních obvodech, kde by počet kandidátů převyšoval počet mandátů, které mají být obsazeny. Soutěžili by spolu sice jen kandidáti Národní fronty, nešlo by tedy o klasický souboj politických sil, avšak jednalo by se alespoň o výběr z většího počtu kandidátů.³³

Některé z obětí trestní represe z 50. let byly již na začátku 60. let amnestovány nebo rehabilitovány (např. bývalí komunisté z popudu tzv. Kolderovy komise ÚV KSČ pro přešetření a dokončení stranických rehabilitací, dále také práce tzv. Pillerovy komise), v červnu 1968 byl přijat zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci. Podle tohoto zákona měl neoprávněně potrestaný nárok na zrušení rozsudku či jiného rozhodnutí, zveřejnění své nevin, zahlazení potrestání a náhradu škody, dále bylo možno vyvodit odpovědnost vůči osobám, které se na původním potrestání podílely.

Zákonem č. 84/1968 Sb. z června 1968 byl novelizován tiskový zákon. Nová úprava obsažená v ustanovení § 17 tohoto zákona rušila cenzuru, neboť stanovovala, že je cenzura nepřipustná, přičemž cenzura byla definována jako zásah státních úřadů proti svobodě slova a obrazu a proti jejich rozšiřování hromadnými sdělovacími prostředky. V tomto kontextu je také zajímavý a pro judikaturu té doby neobvyklý rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 28. 2. 1968, který stanovil, že nepravdivými údaji, které jsou napravovány tiskovou opravou, jsou v podstatě informace skutkového rázu, nikoli již jejich hodnocení nebo názory na ně. Z toho plyne, že zákon počítá zásadně s tiskovou opravou skutkových tvrzení, nikoli zhodnocujících, kritických pohledů a závěrů; jiný výklad by se přičil samotnému pojmu a smyslu kritiky a nepřiměřeně ji zužoval.³⁴

V červnu 1968 byl dále připraven zákon č. 128/1968 Sb., o Národní frontě, který byl schválen až po okupaci vojsky Varšavské smlouvy v září 1968. Zákon vychází „z *humanistických principů socialismu a pluralitního pojetí politického systému*“, zavádí pluralistické pojetí politického systému působícího uzavřeně v rámci Národní fronty, v celém zákoně chybí jakákoli zmínka o komunistické straně, zákon dokonce zavádí soudní přezkum rozhodnutí o zákazu činnosti politické strany.³⁵

Na jaře i v létě roku 1968 se potvrdilo, že „*podstatu české otázky tvoří slovenská otázka*“.³⁶ Petr Pithart upozorňuje, že vztahy mezi Čechy a Slováky dynamizovaly celé Pražské jaro a vyústily v nové státoprávní uspořádání – nakonec to byly retardační síly, které oboustranných předsudků úspěšně zneužily proti demokratizačním snahám.³⁷ Podle Zdeňka Jičínského bylo v českých zemích těžištěm střetávání politických sil úsilí o demokratickou reformu, na Slovensku byla jádrem politických požadavků federalizace.³⁸

„Oživený letní pohyb po celé republice vyvolá zájem o uspořádání státoprávního vztahu mezi Čechy a Slováky: Považujeme federalizaci za způsob řešení národnostní otázky, jinak je to jen jedno z významných opatření k demokratizaci poměrů. Toto opatření samo o sobě nemusí ani

³³ Podle tohoto zákona nikdy žádné volby neproběhly, před dalšími volbami byl tento zákon zákonem č. 44/1971 Sb. zrušen.

³⁴ Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek, rozhodnutí č. 89/1968 SbRc.

³⁵ Zákon byl bez náhrady zrušen v prosinci 1970 zákonem č. 146/1970 Sb.

³⁶ Karel Kosík, citováno podle Pithart, P. *Osmašedesátý*. Rozmluvy: Praha, 1990, str. 83.

³⁷ Pithart, P. *Osmašedesátý*. Rozmluvy: Praha, 1990, str. 10.

³⁸ Jičínský, Z. *Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969*. Nakladatelství Svoboda: Praha, 1990, str. 18.

Slovákům přinést lepší život. Režim – v českých zemích zvlášť a na Slovensku zvlášť – se tím ještě neřeší. Vláda stranicko-státní byrokracie může trvat, na Slovensku dokonce o to líp, že jako ,vybojovala větší svobodu‘.³⁹

V květnu 1968 byla utvořena odborná vládní komise pro přípravu návrhu ústavního zákona o novém státoprávním uspořádání, jíž předsedal Gustav Husák, v červnu 1968 byl přijat ústavní zákon č. 77/1968 Sb., o přípravě federativního uspořádání ČSSR, kterým byl pro přijetí ústavního zákona o federaci zaveden zákaz majorizace poslanců zvolených na Slovensku poslanci zvolenými v českých krajích a bylo uloženo zřídit Českou národní radu. I přes vojenskou intervenci došlo 28. 10. 1968 všemi hlasy Národního shromáždění ke schválení ústavního zákona o československé federaci (č. 143/1968 Sb.). Původní text v ustanoveních o hospodářství hovořil o dvou národních ekonomikách, jednotném trhu s jednotnou měnou, volném pohybu pracovních sil a peněžních fondů a stanovil jednotné zásady řízení. V oblasti státního občanství se vycházelo z primátu republikového občanství. Ústavní zákon o československé federaci upravoval dělbu působností mezi federací a členskými státy, blanketně však odkazoval na běžný zákon ohledně problematiky vnitřního pořádku, bezpečnosti, tisku a jiných informačních prostředků. Ústavní zákon o československé federaci zavedl dvoukomorový parlament – Federální shromáždění, sestávající ze Sněmovny lidu s 200 členy a Sněmovny národů se 150 členy paritně po 75 z České republiky a Slovenské republiky, s principem zákazu majorizace. Federální shromáždění zasedalo dvakrát do roka, poslanci měli plnou imunitu, v době, kdy Federální shromáždění nezasedalo, bylo předsednictvo Federálního shromáždění oprávněno přijímat neodkladná opatření, ke kterým by bylo třeba zákona. Dále byly zřízeny republikové jednokomorové parlamenty – Česká a Slovenská národní rada. Ústavní zákon o československé federaci počítal s Ústavním soudem, který však nebyl nikdy ustaven. Prezident volený Federálním shromážděním mu byl i odpovědný (aniž by však byla jakkoli upravena procedura vyvozování této odpovědnosti). Při faktické realizaci ústavního zákona o československé federaci po jeho vyhlášení první Sněmovna lidu vznikla bez voleb transformací dosavadního Národního shromáždění. Členy Sněmovny národů volily ze svých řad národní rady. Z dnešního hlediska je určitě zajímavé, že Federální shromáždění za dobu svého působení mezi lety 1969 a 1989 projednalo jako zákonodárný sbor pouze 263 návrhů právních předpisů.⁴⁰

7. Normalizace

Krátce po invazi zemí Varšavského paktu do Československa, k níž došlo dne 21. srpna 1968 a která ukončila liberální reformy Pražského jara, byl v září 1968 schválen zákon č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků, který zrušil výše zmiňované ustanovení § 17 zákona č. 84/1968 Sb. o nepřípustnosti cenzury. Tímto zákonem byly také zřízeny dva nové, samostatné cenzurní úřady: Úřad pro tisk a informace a Slovenský úřad pro tisk a informace. Úkolem těchto cenzurních orgánů bylo jednotně usměřňovat a kontrolovat sdělovací prostředky. Úřad pro tisk a informace měl zajistit, aby nebyly zveřejňovány žádné informace, které jsou v rozporu s důležitými zájmy vnitřní nebo zahraniční politiky státu.

Problematika dočasného pobytu sovětských vojsk byla řešena vyhláškou č. 11/1969 Sb., o Smlouvě mezi vládou ČSSR a SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na

³⁹ Vaculík, L. Dva tisíce slov. Politická deklaráce z jara 1968, dostupné např. na <http://www.rvp.cz/clanek/2388>.

⁴⁰ Georgiev, J. In: Syllová, J., Kolář, P., Kysel, J., Georgiev, J., Pecháček, Š. Parlament České republiky. Linde: Praha, 2008, str. 75, 76.

území ČSSR z prosince 1968. Proti přijetí této mezinárodní smlouvy hlasovali čtyři poslanci Národního shromáždění, několik dalších absentovalo. Takto schválený „dočasný“ pobyt vojsk trval 23 let až do roku 1991. Neposlušní poslanci byli v říjnu 1969 vyloučeni z parlamentu.⁴¹ V lednu 1969 byl už jednohlasně přijat ústavní zákon o Radě obrany státu č. 10/1969 Sb., čímž byla demonstrována jednota všech poslanců.

Pro další období plně platila slova Fr. Šamalíka o tom, že „*co přežilo z reformní éry v právních textech, to pohltila fakticita právního provozu*“.⁴² Předsednictvo Federálního shromáždění vydalo v srpnu 1969, během protestů v Praze, Brně a Liberci, kdy Lidové milice zastřelily pět lidí⁴³, zákonné opatření č. 99/1969 Sb., o některých opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, které usnadňovalo perzekuce. Toto zákonné opatření zavedlo nové skutkové podstaty trestných činů a přestupků, dále stanovilo, že lze propustit z práce či vyloučit ze studia každého, kdo svou činností narušuje socialistický společenský řád; pracovní poměr učitele bylo možno okamžitě zrušit, jestliže vychovává svěřenou mládež proti zásadám socialistické společnosti a její výstavby.

V říjnu 1969 bylo vydáno vládní nařízení č. 114/1969 Sb., jímž se stanoví, v kterých případech může být vydání cestovního pasu odepřeno, a vyhláška ministerstva vnitra a zahraničních věcí č. 115/1969 Sb., kterou se upravuje platnost výjezdních doložek. Tím se výrazně zhoršila situace těch, kteří uvažovali o emigraci a dosud ji neuskutečnili, či těch, kteří dlouhodobě pobývali v zahraničí a podle uvedených předpisů byli nuceni se vrátit pod pohrůžkou vážných sankcí. Dále byla prohloubena možnost konfiskace majetku i na zánik práva osobního užívání bytu podle zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 15/70 Sb., o zániku práva osobního užívání bytu a vyklizení bytů občanů, kteří se protiprávně zdržují mimo území.

Důsledkem nové právní úpravy omezení svobody pobytu a pohybu i dalšího politického a právního vývoje v Československu byla další vlna masové emigrace. Dle odhadů J. Gronského, ve dvou hlavních vlnách po únoru 1948 a po invazi v roce 1968 emigrovalo z Československa na 500 000 lidí. Z toho asi polovina v období do roku 1967 a další polovina po roce 1968 (v letech 1968 a 1969 to bylo asi 104 000 lidí). Emigrace zasáhla zejména inteligenci, jejíž podíl na emigraci byl oproti ostatním skupinám asi 2,5krát větší.⁴⁴

V prosinci 1970 byl ústavním zákonem č. 125/1970 Sb. novelizován ústavní zákon o československé federaci. V plném rozsahu byla přepsána část upravující problematiku hospodářství, byly odstraněny i další demokratizační prvky, docházelo ke zjevné centralizaci. Podle Pavlíčkova kolektivu se tímto ústavním zákonem i dalšími ústavními a obyčejnými zákony i druhotnými právními předpisy změnila federace na centralizovaný model monistické pseudodemokracie a vlastní fungování federace nabylo podoby formálních ústavních rituálů, jejichž obsah v plném rozsahu určovala direktivní rozhodnutí nejvyšších stranických orgánů.⁴⁵

---

⁴¹ František Kriegel, Božena Fuková, František Vodsoň a Gertruda Sekaninová-Čákrťová. K tomu více v rozhovoru s Gertudou Sekaninovou-Čákrťovou in: Kantůrková, E. Sešly jsme se v této knize. Toužimský a Moravec: Praha, 1991, str. 58–67.

⁴² Šamalík, F. Právní stát kontra stalinismus. Nakladatelství Svoboda: Praha, 1991, str. 50.

⁴³ Uhl, P. Práva a nespravedlnost očima Petra Uhl. C. H. Beck: Praha, 1998, str. 7.

⁴⁴ Gronský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa, 3. díl, 1960–1989. Karolinum: Praha, 2005, str. 273. K problému obecněji také Pešek, J. 20. století – doba nucených migrací, vyhnání a transferů, Dějiny a současnost, 2002, č. 1, str. 42–47.

⁴⁵ Pavlíček, V. a kol. Ústavní právo a státověda, II. díl, Ústavní právo České republiky, část 1. Linde: Praha, 2001, str. 108.

Realizace zákona č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci pak byla výrazně omezena novelizací provedenou zákonem č. 70/1970 Sb. i faktickým zastavením aktivit v dalším pokračování rehabilitací. Podle Viktora Knappa byla příprava rehabilitačního zákona složitá, jeho výsledná podoba málo zdařilá a jeho aplikace zmatená.⁴⁶

Vyhláška ministra vnitra č. 30/1971 Sb., o pověření příslušníků Lidových milicí plněním některých bezpečnostních úkolů, je zajímavá zejména tím, že poprvé v právním předpise konstatuje existenci Lidových milicí, které v Československu působily jako ozbrojená síla komunistické strany od roku 1948 (k jejich první zákonné úpravě došlo až zákonem o Sboru národní bezpečnosti č. 40/1974 Sb.).

Ústavním zákonem č. 117/69 Sb. a ústavním zákonem č. 43/1971 Sb. došlo k prodlužování volebního období tak, že první volby po sovětské okupaci se odehrály až ve dnech 26. a 27. 11. 1971, kdy již bylo jisté, že se politická situace v zemi normalizovala a komunistická moc konsolidovala.

Francouzský historik Marc Ferro popisuje své zážitky z normalizačního Československa 70. let: „*V Polsku, Bulharsku i Sovětském svazu jsem na ulicích často zahlédl veselé tváře, uslyšel smích, normální klábosení. Tady to byla zcela bezvýrazná masa zachmuřených spěchajících osob, které oproti Polákům, Bulharům či Rusům neroztávaly ani v soukromí ...*“⁴⁷

Podle Slavoj Žižka Havlova Moc bezmocných z roku 1978⁴⁸ nejlépe popisuje, jak v běžném životě fungoval „*reálně existující socialismus*“: to, na čem záleželo, nebylo niterně věřit tezím vládnoucí ideologie, nýbrž provádět vnější rituály a praktiky, jimž tato ideologie získávala hmotnou existenci. „*Pokud je tedy v ideologii pozdního socialismu při díle nějaký psychologický mechanismus, není to mechanismus víry, nýbrž spíše sdílené viny: v průběhu české normalizace, která následovala po sovětské invazi v roce 1968, se režim postaral o to, aby se většina lidí tím nebo oním způsobem mravně zdiskreditovala, aby překročila své vlastní mravní zásady. Pokud byl člověk vydíráním dohnán k tomu, že podepsal petici proti nějakému disidentovi (například proti samotnému Havlovi), věděl, že lže a že napomáhá tažení proti čestnému člověku a právě tato etická zrada z něj dělala ideální subjekt pozdního socialismu. Máme tu tedy režim, který aktivně nedbal mravního úpadku lidí, ba opíral se o něj.*“⁴⁹

8. Moc bezmocných

Krátce po vyvrcholení procesu normalizace odeslala v lednu 1977 skupina československých občanů tehdejšímu generálnímu tajemníkovi komunistické strany a prezidentu Gustávu Husákovi Prohlášení Charty 77. Na vznik Charty měl rozhodující vliv zahraničněpolitický vývoj, a to zejména helsinský proces zahájený Konferencí o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v roce 1975⁵⁰, přijetí a publikace Mezinárodního paktu o lidských a občanských právech ve Sbírce zákonů (pod č. 120/1976 Sb.) i politický trestní proces vedený proti členům hudební skupiny Plastic People of the Universe. Pojem Charty 77 označoval politický

⁴⁶ Knapp, V. Proměny času. Prospektrum: Praha, 1998, str. 197.

⁴⁷ V rozhovoru s Jaroslavem Formánkem v časopise Respekt č. 48/2007, str. 45; více k západnímu pohledu na československou normalizaci viz např. Rainer, L. L'après printemps de Prague. Paris: Stock, 1976; Jelen, Ch. Les Normalisés. Paris: Albin Michel, 1975.

⁴⁸ Dostupné z vydání v nakladatelství Lidové noviny, Praha, 1990.

⁴⁹ Žižek, S. Mluvil tu někdo o totalitarismu? Tranzit, 2007, str. 90–92.

⁵⁰ Petr Uhl ještě upozorňuje, že určitý vliv na reformní komunisty měla i dnes již zapomenutá berlínská konference evropských komunistických a dělnických stran, která se přihlásila k myšlence „polycentrismu“ – Uhl, P. Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla. C. H. Beck: Praha, 1998, str. 25.

dokument z ledna 1977 i hnutí, upozorňující i řadou následně vydaných sdělení režim, že porušuje své vlastní mezinárodní i vnitrostátní právní závazky. Pro československou právní kulturu je velmi důležité, že většina argumentů uvedených v Chartě 77 jsou argumenty právními, kdy její signatáři požadují po státní moci, aby dodržovala své vlastní mezinárodní závazky plynoucí z Mezinárodního paktu o lidských a občanských právech s tím, že provádí rekapitulaci jednotlivých práv a odkazuje na jejich nedodržování. „*Svobody a práva, jež tyto paktory zaručují, jsou důležitými civilizačními hodnotami, k nimž v dějinách směřovalo úsilí mnoha pokrokových lidí, a jejichž uzákonění může významně pomoci humánnímu rozvoji naší společnosti. Vítáme proto, že ČSSR k těmto paktům přistoupila. Jejich zveřejnění nám ale s novou naléhavostí připomíná, kolik základních občanských práv platí v naší zemi zatím – bohužel – jen na papíře.*“⁵¹

Disidenti spojení v Chartě 77 sdíleli zážitek otevřené pluralitní diskuse, neboť Charta 77 sdružovala představitele různých politických proudů, společenských i věkových skupin. Pavel Tigrid konstatuje, že Charta nebyla jen politickou koalicí, ale jakousi pluralistickou dílnou, kde ke společnému zápasu spojila lidi tak různé minulosti, jako byl Jan Patočka a Jiří Hájek. „*Charta 77 nemohla nikdy vzniknout jenom jako výsledek politických úvah, musil tu být zážitek lidské solidarity a důvěry aspoň mezi určitou skupinou lidí odlišných názorů, politického přesvědčení a víry, ale přece jen v něčem shodné hodnotové lidské orientace ... fanatický komunista Zdeněk Mlynář se otevřeně zastane hudebního undergroundu a bude se za něj bit, Václav Havel a paní Gertruda Sekaninová-Čákrťová půjdou společně na ministerstvo spravedlnosti protestovat proti nešvarům ... V této sestavě nečekaná občanská svépomoc, která v jednom noblesním, v Čechách řídkém gestu, dovedla hodit za záda nedůvěru, rekriminace a společně (ale v trvajícím názorové různorodosti, jak jinak, jen ať nám ji nikdo nevykládá jako slabost!) usilovat aspoň o částečnou aplikaci lidských i občanských práv ve stalinském systému a zároveň o růst neodvislé paralelní kultury.*“⁵²

Hnutí Charty se částečně překrývalo s dalšími platformami odpůrců komunistického režimu, jako byl socialistický klub Obroda, Demokratická iniciativa, Hnutí za občanskou svobodu, Nezávislé mírové hnutí, Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, samizdatová edice Petlice Ludvíka Vaculíka, Expedice Ivana Havla, Popelnice, Synové velké medvědice, časopis Vokno, Revolver Revue, Infoch. V průběhu 80. let se mezi odpůrci režimu objevují i skupiny mládeže bez historické zkušenosti z doby před rokem 1970 (např. Nezávislé mírové sdružení, České děti, Pražské matky, Mírový klub Johna Lennona)⁵³ a ekologická hnutí; některé ekologické aktivity byly komunistickým režimem akceptovány (Brontosaurus, časopis Nika), jiné byly naopak postihovány (Nezávislá ekologická skupina, Ekologický bulletin, Brněnská diskusní fóra).⁵⁴ V roce 1988 začalo vydávání samizdatových Lidových novin i fungování Východoevropské informační agentury VIA. Disidenti používali srozumitelný a neideologický jazyk, vycházeli z hodnot právního státu a ochrany lidských práv, měli autentický zájem o veřejné věci. Bylo tedy logické, že se z nich rekrutovala řada osobností,

⁵¹ Z textu Charty 77, dostupného např. v Gronský, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa, 3. díl, 1960–1989. Karolinum: Praha, 2005, str. . 318. K Chartě 77 podrobněji: Charta 77, 1977–1989: Od morální k demokratické revoluci. Uspořádal Vilém Prečan. Čs. středisko nezávislé literatury, Schienfeld-Schwarzenberg a Archa: Bratislava, 1990. Gruntorád, J. O nezávislých iniciativách v Československu. Reprint Xerox, 1989.

⁵² Pavel Tigrid v rozhovoru se Zdeňkem Mlynářem ve Svědectví, 1979, č. 58, znovu publikováno ve Svědectví, 1990, č. 89, Melantrich, Praha, str. 354 .

⁵³ Vaněk, M. a kol., Ostrůvky svobody: Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu. Votobia – ÚSD AV ČR, 2002.

⁵⁴ Vaněk, M. Nedalo se tady dýchat. Ekologie v českých zemích v letech 1968 až 1989, Maxdorf – ÚSD AV ČR, 1996.

kteřá se později spolupodílela na vytváření právního a politického rámce demokratického právního státu a vykonávala důležité politické, právní i akademické funkce v novém režimu. Přesto se disidenti ve své většině nestali dominující silou polistopadového politického vývoje.

Ve svých počátcích opoziční aktivity nevyvolávaly potřebu speciální právní úpravy, pro perzekuce nevýznamné skupiny disidentů tehdejšími mocenskými orgány stačily dosavadní právní nástroje. K reakci režimu došlo teprve, když v návaznosti na politický vývoj v celé východní Evropě začaly projevy odporu k režimu nabývat masovějšího charakteru. Těsně po tzv. Palachově týdnu byl dne 14. února 1989 přijat takzvaný „pendrekovský zákon“, zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 10/1989 Sb., k ochraně veřejného pořádku, kterým byly zvýšeny trestní sazby u některých trestných činů a přečinů, byla doplněna nová skutková podstata přečinu (vyhotovení a rozšiřování tiskoviny, která svým obsahem narušuje zájem socialistického státu na zachování veřejného pořádku) a byly zvýšeny sazby pokut. Je příznačné, že toto zákonné opatření bylo schváleno, vyhlášeno a nabylo účinnosti ve stejný den, aby jej bylo možno hned použít.

9. Dědictví šedých kádrů

Odstranit článek 4 Ústavy ČSSR (tedy zrušit ústavní zakotvení vedoucí úlohy komunistické strany), inkorporovat evropskou Úmluvu o ochraně základních práv a svobod a zavést svobodné volby nebylo zdaleka tak složité jako změnit základní hodnotovou orientaci celého právního systému. Standardem demokratického právního státu je totiž ochrana lidských práv jednotlivce, tedy cosi, co je v přímém rozporu s charakterem kolektivistického a etatistického právního řádu před rokem 1989.

Podle Jana Vyklického u řady československých soudců v 70. a 80. letech proběhl tehdy celkem nepozorovaně i pro ně samotné zajímavý názorový proces - politickému tlaku často čelili únikem do spleti procesních norem, kterým nikdo jiný nerozuměl; tato taktika byla tak úspěšná, že došlo k materializaci procesního práva. *„Ukrytí v bezpečí spleti procesních institutů dokázali zčásti ochránit nejen sami sebe, nýbrž také se vyhnout politickým představám o věcném řešení projednávaných kauz podle tehdejší totalitní právní dogmatiky. Jako podvědomá hodnota však mnohým zůstala tato poctivá a ve své době pochopitelná a nezbytná tendence i po roce 1990.“*⁵⁵

V oblasti tvorby a realizace práva se tak nejproblematičtější dědictvím komunistického ústavního a právního vývoje stal formální cynismus, morální relativismus a nezřídka až pohrdání hodnotami; to vše následně nachází svůj odraz v každodenní právní praxi státu i jednotlivců.

Na širší problém dědictví pokrouceného právního pozitivismu upozorňuje i Vladimír Klokočka: *„Ti, kteří si uvědomovali, že se totalitní režim choval absolutisticky všude tam, kde dodržení vlastního práva pokládal za politicky nepřijatelné, a proto porušoval i vlastní zákony, pociťovali touhu po zákonnosti, právní jistotě a důsledná renesance těchto hodnot se jim stala prvořadým cílem. Proti praktikám starého režimu hledal tento proud návrat k tradičním hodnotám předválečného právního pozitivizmu, který usiloval o právní jistotu především cestou zákonné úpravy procesních pravidel a postupů. Shodou okolností se k pozitivistickému proudu připojili i ti, kteří se snažili kontinuitou s právem starého režimu a*

---

⁵⁵ Vyklický J. Co soudci očekávají a co potřebují od nejvyššího soudu. In: Šimíček, V. (ed.) Role nejvyšších soudů v evropských ústavních systémech – čas pro změnu? Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav: Brno, 2007, str. 225.

heslem ‚zákon je zákon‘ rehabilitovat svou vlastní minulost, ale tím nepřímou také legitimovat komunistický režim jako režim právního státu.“⁵⁶

Dědictví etatismu našeho právního systému před rokem 1989 je i po dvaceti letech živější, než bychom si rádi připouštěli. František Šamalík v souvislosti s ním upozorňoval, že ochota pozitivismu zaměňovat legalitu za legitimitu umožňuje státu, aby se legálně zbavoval sebeomezení a přitom se nadále tvářil jako právní stát, což je poměrně snadné tam, kde je v plné síle fetišizace vrchnosti a autoritářské legality.⁵⁷ Vojtěch Cepl si téhož jevu všimá na individuální úrovni, když s odporem hovoří o defenzivním formalizmu postkomunistických právníků.⁵⁸

Zdá se přitom, že neexistuje výrazná a silná společenská poptávka po překonání tohoto dědictví pokrouceného právního pozitivismu a etatismu. Občané necítí odpovědnost za správu věcí veřejných, což často vyjadřují absencí u voleb a jiných veřejných aktivit, svoboda projevu je nejvíce využívána pro šíření bulvárních pomluv a reklamy na nákup věcí, soukromí je obětováno za příslib bezpečí, ochrana lidské důstojnosti končí, když v televizi začíná reality show. Tomu odpovídá i míra sebereflexe u právnícké obce. Při debatách o restitucích, roli naší země v Evropě, svobodě projevu, soudcovské nezávislosti, svobodě vyznání a postavení církvi, ochraně vlastnického práva je často zřejmé, že vyjadřované předsudky a schémata pramení ze zvnitřnělých ideologických floskulí socialistického školství a propagandy.

„Přesvědčení, že existuje právo, které je nadřazeno veškeré lidské vůli a které nesmí být beztestně porušováno, je plodem západních dějin...Budoucnost Evropy je zajištěna tehdy, jestliže se najde dost občanů a především právníků, kteří jsou připraveni zasadit se o to, aby existovala i nadále vláda práva.“⁵⁹ K tezi známého právního historika Hanse Hattenhauera asi není nutné dodávat, že takoví právníci nebudou mít jinou volbu než vykonávat svoji profesi s notným potlačěním prvoplánového utilitarismu. Konformní právník v minulém období zřejmě jen těžko odmítl lákadlo členství v komunistické straně, které mu umožnilo kariéru a dobrý život pro celou rodinu. Nicméně s minulým režimem nepadly utilitární svody a příležitosti na hranici morálky; kupříkladu pracovat pro firmu, která prodává popleteným babičkám předražené šunty nebo poskytuje krajně nevýhodné půjčky, je prostě také neslušné. Ani nadřazení politického či profesního konformismu ochraně individuálních svobod není dnes tak nemyslitelné, jak by se možná mohlo zdát. Hledat rozdíl v kvalitě práce a motivacích soudce (resp. prokurátora) rozhodujícího o vazbě či domovní prohlídce u Petra Uhla v 70. letech a u Rakušana Christiana Mosera v současnosti⁶⁰ by bylo možná obtížné. Jak lze uplatněním právního formalismu sklouzávat až k hranicím profesní etiky je vcelku nasnadě; například lze uvést řadu rozhodnutí dnešních odvolacích soudců, jímž se z pofiderních formálních důvodů ruší bez přezkoumání merita věci rozsudek prvostupňového soudu, a tudíž se prodlužuje soudní řízení o dlouhou řadu měsíců proto, aby soudce získal jednoduchou čárku za vyřízení věci, ačkoli to zbytečně prodlužuje účastníkovu právní nejistotu a posiluje jeho pocit bezmoci.

Studium právního vývoje v socialistickém Československu stejně jako běžné vzpomínky na civilní i profesní život v tomto období vedou nakonec k plnému pochopení jasnozřivě

⁵⁶ Klokočka, V. Přechod k novému systému hodnot. In: Vyrovnaní se s komunistickou minulostí ve státech střední Evropy. Linde: Praha, 2003, str. 9–10.

⁵⁷ Šamalík, F. Právní stát kontra stalinismus. Nakladatelství Svoboda: Praha, 1991, str. 20.

⁵⁸ <http://www.cepl.eu/cepl/tri-dcery.htm>

⁵⁹ Hattenhauer, H. Evropské dějiny práva. C. H. Beck: Praha, 1998, str. 631.

⁶⁰ <http://www.vgt.at/actionalert/repression/gefangene/index.php>

analytického postřehu Karla Jasperse, který na své platnosti ztratil i v současné době jen velmi málo: „*Morální prohřešky jsou základem poměrů, z nichž politická vina a zločin teprve vyrůstají. Dopouštět se nesčetných malých činů nedbalosti, pohodlného přizpůsobení, laciného ospravedlňování bezpráví, nepozorované podpory bezpráví, podílet se na vzniku veřejné atmosféry, která šíří nejasnost, a jako taková teprve umožňuje zlo, to vše má následky, které zčásti také podmiňují politickou vinu na poměrech a dění.*“⁶¹ To, že jde o postřeh pořád platný a aktuální, dokazuje i skutečnost, že tímto citátem naposledy trefně komentoval Jakub Patočka aktuální kauzu justiční mafie.⁶²

---

⁶¹ Jaspers, K. Otázka viny. Academia: Praha, 2006, str. 28.

⁶² Patočka, J. Takže jen Spor dvou haštěřivých konkurentek?, Literární noviny, 2008, č. 26, str. 3, dostupné i na <http://www.literarky.cz/index.php?p=clanek&id=5471>